



III. RÉSZ

Egy óvodás verse: „Van nekem egy nagykabátom. Ha belebújik, nem fázik meg a barátom.” Hát nem szívettéő?

*

Szönyegen játszó, három és fél éves kisfiam, miután egy óvatlan mozdulattal kis híján a lábfejére léptem, úgy csattant fel, ahogyan csak egy kisgyerek tud, ha sérelem érte: „Apa! Mért nem vigyázol? Azt akarod, hogy meghaljak egy életre?”

*

Hogy kell vigyáznunk minden kiejtett szavunkra! Veszélyek sokasága leselkedik ránk. Elég egy kicsikét elvétett szóhasználat, és menthetetlenül a mélybe zuhanunk. Vannak olyan, egymástól hangzatilag alig különböző, ám mást-mást jelentő szavaink, amelyek, ha nem vagyunk résen, bajba sodorhatják nyelv iránti hűségünket. Csak néhányat írok ide figyelmeztetésül: *szível~szívlel, szorgalom~szolgalom, tanulás~tanúság, hasonlít~hasonít, megéri~megéli, járatos~jártas, egyelőre~egyenlőre, helyiség~helység, fáradság~fáradtság, egyhangúan~egyhangúlag, címmel~címen*. Adjunk magunkra! Ha nem veszítjük el maradék éberségünket is, engedélyt kaphatunk rá, hogy anyanyelvünk szentélyébe lépjünk.

*

Az első sorban ülő Illyés Gyula egy színházi bemutató kellős közepén felpattant székéről, és dühösen, tüntetőleg kivonult, amikor egy szó hibás használata ütötte meg a fülét. Meglehet, a tiltakozásnak ez a formája egy kicsit erélyes, de van némi indoka. Mert valóban, a nézők igényesebbjét mit is érdekelje egy olyan szerző darabja, aki még azt sem tudja, hogy kacskab láb nem létezik, csak a kéz lehet kacskab, a láb meg gacscos, csámpás vagy donga! De Babits-kritikájában József Attila is arról beszél, védelmezvén saját, már-már kötözködésnek ható verselemző metódusát, hogy – tetszik vagy sem – a tudomány már csak ilyen, az bizony csupa szörszálhasogatásból áll. Mármost ha két ilyen nagyság erre ad példát, talán én is megengedhetem magamnak azt a különös élvezetet, hogy hasogassam egy kicsinyég azokat a szörszálakat!

Újabban, ha azt akarják kifejezni, hogy egy akció csúfos véget ért, elindítója melléfogott, felsült vele, azt mondják: „lukra futott”. Ez a futballjáték világból vett hasonlat azért bosszantó, mert kiforgatja a szóképet eredeti jelentéséből. A csatár

ugyanis, ha lukra fut, igencsak ígéretes dolgot cselekszik. Kiszemeli és nyomban utána elfoglalja a pálya valamely üresen hagyott területét, lehetővé téve ezzel a játékosársának, hogy őt egy leadással gólhelyzetbe hozza. Ez a megmozdulása tehát semmiképpen sem kárhozatos, nagyon is gyümölcsöző. A futballpályán az szegényül meg, az vall kudarcot, aki „árnyékra vetődik”. Ez lenne a kifejező, valóságghű kép. A hálóőr nem a gólba tartó labdát, hanem csak a labda árnyékát fogja meg.

Ugyanígy meg akarná csalni a szemléletemet egy másik, szintúgy igencsak elburjánzott sporthasonlat. Ha valaki megroskad az elcsigázó, hosszú küzdelemben, nem bírja már, és feladja a további harcot, azt mondják rá immár kiirthatatlanul: „bedobta a törülközőt”. A törülközőt az ökölvívó-mérkőzéseken szokták bedobni, innen a hasonlat. Csakhogy ezt nem maga a péppé vert versenyző teszi, van neki más baja is, mint törülközőket dobálni, szegény feje esetleg még küzdene is tovább, hajtaná a szíve előre, hanem az edzője ezt már nem engedi neki, és a ringbe dobott törülközővel jelzi, hogy feladja a küzdelmet *helyette*. A feladás szándéka tehát nem a versenyzőtől ered, az edző az, aki részint kilátástannak ítéli a további harcot, részint meg akarja óvni tanítványa egészségét. Vagyis a hasonlat félremegy, semmi köze sincs a valósághoz.

Hányszor halljuk azt is, utalva egy dolog üdvös tovalendítésére, hogy az „megérne egy misét”. A leendő francia királynak, IV. Károlynak tulajdonított kiszólás eredetileg így hangzik: „Párizs megér egy misét!” Ezt akkor mondta, amikor tudtára adták, hogy királlyá koronázásához felekezetet kell váltania, át kell térnie a katolikus hitre. A mondat értelme tehát az, hogy a vágyott cél mindent felülírhat, a trón elnyerése megér egy alakoskodást! Ez a jelentés pedig sehogyan sem húzható rá valami pozitív kimenetelű tartalomra.

Gyakorta olvassuk, tanult szerzők dolgozatában is, hogy valamit csak „sziszifuszi”, értsd: aprólékos, hangyaszorgalmú munkával lehet elérni. Holott a büntetéssel sújtott Szisziphosz el nem múló sziklagörgetése sem nem aprólékos, sem nem hangyaszorgalmú, hanem kárba veszett, hiábavaló.

De mind közt az viszi a prímet, amikor a dél-amerikai esőerdőket a föld tüdejeként emlegetik. Ez már csakugyan olyan bődületes méretű marhaság, hogy – amint Erdélyszerte mondják – neki lehet támaszkodni. Jól meg is nézhetnénk magunkat, ha a gyárkéményeken és kipufogócsöveken kívül még minden fa, minden bokor és fűszál is a mérget ontaná magából! Merthogy a tüdő ezt teszi, drága testvéreim, oxigént fogyaszt, és széndioxidot áraszt. Hogyan tud ennyire félrehordani valakinek a képalkotó készsége, hogyan tud valakit ennyire elhagyni a tudományos szemlélet iránti honvágya? Arról beszélek, akinek elsőként pattant ki elméjéből ez a nagy okosság. Az, hogy a többiek, mind egy szálíg, kritikátlanul mennek utána, szóra sem érdemes, megszoktuk már. Ezt az elsőt, a legelső azonban szíves-örömet megcsapatnám.

*

Göncz Árpádot, mindnyájunk nagypapáját és Árpi bácsiját többé nem illetheti gáncs. A rendszerváltás utáni első államelnökünk ma már a szentek csarnokából tekint le

ránk, utca viseli a nevét, és köztéri szobra is áll. Akik annak idején úgy gondolták, baj lesz ezzel a kinevezéssel, mert egy bűnrössz suszter még lehet jó köztársasági elnök, de egy bűnrössz író soha, most megszagathatják a ruháikat. Ők egytől egyig felsültek a jövendölésükkel. Bizonyára a kormányfő, Antall József is elszámította magát, amikor órá esett a választása. Nyilván egy sok vizet nem zavaró, jelentéktelen figurát akart az államfői székbe emelni, csak azt nem tudhatta, hogy kiszemeltje ennyire jelentéktelen. Annyira, hogy még a magas tisztségétől remélt és elvárt szuverenitás mímelt felmutatására sem lesz képes, mindvégig a küldő pártja megszeppent foglyaként fog viselkedni. Odáig jutva az engedelmességben, hogy törvényteleniségek pártjára áll, bűnelkövetőknek oszt elnöki kegyelmet, és az országhatárt is átlépve, egy radikális alakulattól való páni félelmében „Európa, segíts!” felkiáltással rengeti meg az itáliai égboltot, akkor, amidőn éppenséggel az utódpárt diadalmas visszaözönlése van napirenden, a mumusnak kikiáltott meg be sem jut a parlamentbe. Pedig figyelmeztető jel lehetett volna, hogy a kinevezése előtt, még egyszerű írószövetségi tagként, egy összejövetelel arra intette az utána jövőket, a lelkiükre kötve szinte, hogy az új világban börtönviseltre, egykori, hosszú büntetést letöltő politikai fogolyra semmilyen tisztséget ne bízzanak, mert az vagy gyáva, megfélemlített, lélekben örökre megtört nyulacska, vagy pedig revánsvágyó, bosszúszomjas fenevad lehet csupán. Ő vajon, kérdezhetnénk diszkrétén és illő szerénységgel, melyik lett a kettő közül? De mindez hagyján, legyen ez csak a kellőképp visszatetsző, ámde roppant szórakoztató politikai mozi egy-egy eldobandó képkockája. Hanem amikor egy újévet köszöntő rádiós beszédében, kibújván belőle az elnyugodott író, azt bírta mondani, hogy most tegyük félre a közügyeket, a bennünket megosztó, csúnya politikát, és beszéljünk ezúttal „a csillagszemű nőkről és a szálfaderekű férfiakról”, hát az már mindennek a legvége volt. Giccsörnek is felcsapni? Szépérzéssel megverten nekem voltaképpen ez, valahogy csak ez a kicsiség nem megy le a bárzsingomon.

*

Ilyesmi még nem esett meg velem. Verset kaptam, először és alighanem utoljára. Egy nekem ajánlott, egyedi formájú szonettet, még hozzá magától a nagymester Marno Jánostól. Így szól:

*Nárcisz a Mészáros utcában
elakad, bankban járt, most pedig
buszra szállna. A népek innen
is, onnan is ömlenek, rémes,
hogy egyiknek-másiknak mintha
pixelekre bomlana szemközt
az arca. A belekben pedig
égiháború dúl, s a könnyben,
melyet nem tud letenni könnyen*

*majd az este, egy templom körbe-
állványozott ikertornya, a-
mint kifordult foggyökér gyanánt
nyilallik fel, a város fölé.
Ó, virágnylásnak te foglya!*

Hogy költönket a *Méz és méreg* című kisregényemben felbukkanó mondat („A templom állványokkal körbeácsolt, páros tornya mint valami kifordult foggyökér nyilallott a vidék fölé”) ennyire megragadta, az, mit is tagadjam, könnyekig megejtett. Engem most mégis inkább a vers rejtelmes záró sora, e sor váratlan odakanyarodása izgat. Mert ezt a költő csak úgy melleleg pötytyinti oda, akár valamilyen véletlenül lecsöppenő, csúnyácska pacát. Kizökkenünk – ha ugyan eddig benne voltunk – a rendes kerékvágásból, holott éppen itt bújik meg, ezen sarkallik a legfőbb mondandó. Szíven üt ez a ráérvés által született, kegyelmet nem adó igazmondás. Hihetőleg – mivelhogy Marnónál ritkán mehetünk biztosra – arra céloz, hogy én valójában a virágfakadást akarnám megénekelni, de egyrészt nem tehetem, mert az elhazudná a valóságot, másrészt meg éppen ezekkel a sötét, súlyos képekkel fedném el szégyenletesnek gondolt érzeményemet. De akár Nárcisz, a vers hőse, azaz maga a költő is mondhatja ezt magamagának, vallhatja meg nekünk önmagáról. Talán épp ez a szép kettős zengés lenne a líra találmánya?

*

Már vagy negyven éve történt, de olyan fényesen tárta elénk a váltig igyekvő, tisztos iparos és a született költő közötti különbség tanúsítványát, hogy máig sem felejtettem el. Egy finnül jól tudó, öntudatos hölgy állított be szerkesztőségünkbe *Kalevala*-fordításának egyik énekével. Az ebben kifejlő esemény arról szólt, hogy egy üldözött csoportnak sürgősen valami vízi járműre lenne szüksége a meneküléshez, ámde ennek megácsolására már nincs idő. A reménytelenségből végül egy megvalósult csoda menti ki őket, mert anélkül, hogy a kisujjukat is mozdítanák, ámuló szemek elé egyszer csak odateremtődik egy útra készen álló hajó. Ezt a sarkalatos mozzanatot a fordítás ekként adta vissza: „Áll a hajó faragatlan.” Mit mondhattam volna erre? Lehet, hogy ez finnül rendben van, de ilyen magyari süketséget mégsem hagyhattam szó nélkül. A hölgy persze bizonygatta, hogy ő hűséges az eredetihez, amire én azt feleltem, hogy éppen az a baj, hanem jó megoldást hirtelenjében magam sem tudtam volna ajánlani. Ott téblábolt körülöttünk a szerkesztőségünkbe betévedt, kissé már kapatos Veress Miklós, akinek akkoriban megjelent, *Seggpart* című halhatatlan egysorosra így szólt: „Megtart” – amire még maga Kovács Sándor Iván, a főszerkesztő is csak annyit mondott: „Így kell verselni!” Miklós fél füllel hallhatta a diskurzusunkat, mert kisvártatva, némi tanakodás után, szolidan megszólalt: „S bár szekerce sose látta, mégis áll a bárka!” Ezzel aztán egy csapásra minden a helyére került. Hiszen mi mindnyájan ezt akartuk mondani, ott is volt már a nyelvünk

hegyén! A megoldás olyan elemi erővel hatott, hogy őszinte döbbenetében maga a kioktatást elszenvető hölgy is felpendült tőle. Én nemkülönben. Lenyűgözött ez a minden erőlködés nélkül teljesített, fölényes rögtönzés. Még az sem igazán nagy baj, hogy egy kis hiba van a kréta körül, picike csalás, mert a nyelvileg pontos, szabályos vonzat a „szekercét sose látott” lenne. Ám erre jómagam is csak utólag, a kijózanodás eljöttével, mondhatnám, a lehülés periódusában eszméltem rá, és sajtószerűen módon akkor sem éreztem a legcsekélyebb ingert sem a kiigazítására. Már csak azért sem, mert a megtalált rímet semmi kincsért nem dobnám oda koncul a grammatika szigorának. Maradjon csak minden úgy, olyan zseniálisan-hibásan, ahogy a pillanat hevében kihajtott a napvilágra! Itt már holmi kontárkodásnak, illetéktelen felszólamlásoknak helye nincs, csak semmi belebeszélés a nagyok dolgába!

Ennyi hát mindössze az a hét lakat alatt őrzött nagy titok. Nagyjából ez a kevés a minden.

*

Rádióban, tévében nyilatkozzék akárki, főként iskolázott, a maga szakterületén széles körben elismeréssel övezett tekintély, ma már szinte nincs is mondata „én azt gondolom” nélkül. Ilyenkor nekem mindig Einstein megjegyzése türemkedik elő, akit egyszer megkérdeztek: „Kedves professzor úr, ha önnek jártában-keltében valamilyen új gondolata támad, hova jegyzi fel, hogy el ne felejtse? Hord magánál egy kis noteszt, a kezelőjére írja, esetleg egy gyufásdoboz hátára?” Mire Einstein: „Drága uram, *gondolat* olyan ritkán jut az ember eszébe! Nekem például egész életemben összesen kétszer futotta, az általános és a speciális relativitáselméletre. Ennyit meg igazán fejben lehet tartani.”

*

„Gondolta a f...” Arany Jánosunknak ez a vitatható, jószerevével kideríthetetlen eredetű firkantása az idők folyamán a „Gondolta a fene!” feloldásban domesztikálódott. Így szóródott szét, s vált mára már kipusztíthatatlan dudvává. A megokolás szerint a kipontozás azért van, mert a költőt állítólagos szemérmessége még magánérdekű lábjegyzetében is visszatartotta attól, hogy a nyomdafestéket nem tűrő, tilalmas szót a maga csonkítatlan alakjában leírja. Hogy melyik steril észjárású filológus főzte ki lombikagyában ezt az élőbeszédtől irtózó megfejtést, és miféle általános fertőzés ütötte fel a fejét, hogy tömegek özönlöttek és özönlének azóta is aggálytalanul utána, rejtély. Mindenesetre ez már nagy valószínűséggel örökre így marad, az idők végezetéig. Pedig ha a járvány elindítója annak idején hozzám fordul, ajánlani tudtam volna, hogy előbb érdeklődjön ez ügyben bármelyik alsó tagozatos, egészen gyenge előmenetelű kisdiaónál. Akkor minden bizonnyal idejekorán értesülhetett volna arról, hogy a kipontozás paravánja mögött egy egészen más, f-fel kezdődő szó lapul, húzza meg magát gyáván, s a pontok helyére nem az *ene*, hanem az *arkam* vagy akár

az *aszom* kívánkozik. Ha pedig tudós böngészünk igazolást követel, szemébe vágthatjuk mindjárt, hogy a *fene* szó sohasem volt tilalmas, még abban az illedelmes korban is vígan elbírt a nyomdafestéket, ezt kipontozni tehát oktalanság. Bizonyosság erre többek között Berzsenyi, aki elhíresült versében „fene fátumok”-at emleget. De felüthetjük neki némi eligazításul az egykorú Czuczor–Fogarasi-féle szótárt is! Ebben a két tanult szerző az indokolt helyeken rendre ilyen kitételeket fűz tárgyalt szavaihoz: „aljas beszédbe való”, „aljas kifejezés”, „tisztos beszédben vagy írásban nem használható”. A *fene* szócikkben azonban efféle minősítésnek nyoma sincs. Márpedig a pontok helyére durva szónak vagy valami illetlenségnek kell kerülnie, ez nem is kérdés. Ami pedig Arany állítólagos *szemérmességét* illeti, ahhoz is lehetne egy-két szava a költő sajnálatosan elveszett *obszcén* versezeteit számon tartó irodalomtörténetnek. De hiába minden, a kérdés eldöntetett! Most már *post festa* vagyunk. A születési hibával világra jött szállóige is csak szállóige. Az ellene érvelő pedig kiálthat a pusztába, míg torka el nem reked.

*

Se szeri, se száma az újmódi lejtérjakaboknak. Úgy látszik, különösképp a filmforgalmazók csapatában hangyálkodnak a mindenféle betolakodók. Legutóbb is, mint hallom, valami angol vagy amerikai film *The Help* címét fordították ilyen nagy ügyesen magyarra: *Segítség*. Kár, hogy ez a „segítség” az angolban gyűjtőfogalom, azokat jelöli, akik a ház segítségére vannak, a szakácsnő, a kertész, a sofőr, vagyis mindközön ségesen *A személyzet*. Amiként a *Rolling Stones* sem gördülő köveket, hanem csavargókat jelent.

Erről eszembe ötlik az újhullámos Truffaut kultuszfilmje még a hatvanas évek elejéről, amely ezen a magyarított címen futott: *Négyszáz csapás*. Senki sem értette, mi a búbánatra utal ez, mi, franciául nem tudók nem is érthettük, mert ez odaát *kis csibész*, *rosszaság*, *ebadta kölyke* jelentésben használatos. Mint ahogy a mi *bétördög* szavunk is hasonlóképp mutat ujjal az ilyen gyerekre. A film címe tehát helyesen mondjuk a *Vásott kölyök* lehetett volna.

Mérget nem vennék rá, de nekem még Gershwin híres zeneművének magyarra fordított címe, a *Kék rapszódia* is régóta gyanús. A *blue* ugyanis az angolban nemcsak kéket, hanem szomorút is jelent, ezért aztán el nem múló kísértést érzek arra, hogy a *rapszódia* elé inkább a *szomorokás* vagy a *borongós* jelzőt tegyem.

*

Czigány Lóránt, aki hosszú évtizedekig Londonban élt, azt mondja nekem, olvasta a focistáról szóló elbeszélésem angol fordítását, és nagyon tetszett neki, olyan, mint egy remekbe szabott amerikai novella, szerencsés vagyok, hogy a legjobb műfordítók egyikét fogtam ki magamnak. Ez már felpiszkálja szunnyadozó kíváncsiságomat, látni akarom a medvét! Én magam angolul semmit sem tudok, úgyhogy a lányomhoz

folyamodom, fordítaná nekem vissza az idegen szöveget magyarra. Csak egy-egy bekezdést nézünk meg, de már ennyi is elég a teljes lehangolódáshoz. Arra kell rádöbennem, hogy az angol, legalábbis a miénkhez képest, gyáva nyelv. Idő múltán, nagy ínségemben, már előre bezengtem, mi az, amit az angol nem mer majd lefordítani, mi az, amitől vissza fog riadni. Az, hogy „nagy erővel fejeltem meg, *nehogy vért köpjön a labda*, mire a kapuig elér”, noha a *vér* és *köp* náluk is megvan, így együtt ott nem megy, maga a képtelenség. A minden magyar anyanyelvűnek azonnal befogadható, átvitt értelmű képiségből így lesz a fogalmi megfelelője: *kifárad, elgyöngül, lehanyatlik*. Úgy látszik, az sem lehetséges, hogy a csatár az őt leszerelni akaró védőjátékost *elküldi gyufáért*, mert odaát ezt is csak az egyébként jelentésében hű *becsapja egy testcsellel* alakban tűri meg a nyelv szelleme. Tudom én, hogy minden nyelv alulmarad a másikkal való összehasonlításban, és bizonyára az angoloknak is lehetne mit számon kérni a mi fordításainkon, de azért az mégiscsak fájó, ha a szerző még a honi talajból kisarjadt humorát is leöldösve látja viszont a fordításban. „Szállj le rólam, nem vagy az esetem. Tűzoltó az esetem” – mondja az öreg hátvéd a hozzá dörgölődző csapattársának. Azt, hogy a hátvéd színleg melegnek vallja magát, és azzal rázza le a másikat, miszerint ő ellenben nem a focistákra, hanem a tűzoltókra bukik, nem is olyan rossz humor, nálunk mindenkinél beválik. És mi lett belőle? „Nem vagy az esetem. Sophia Loren az esetem.” Hát ne menjek ki ettől a tetőn?

Már jó régen kimásoltam magamnak ezt az idézetet: „Németül, franciául s latinul lehet szabályosan beszélni, ha betartod a nyelv törvényeit. Magyarul csak bátran lehet beszélni. Ha egy mondatodon nem érződik a kifejezés merészsége, az a mondat már nincs magyarul.” Örkény István írta ezt atyai levelében újszülött fiához, 1954-ben. Maradjunk mi csak ebben!

*

Egy nő legyen szép, de legalább helyes, hogy férfiként is vonzódni tudjak hozzá. Kimondom úgy, ahogy van, engem soha nem boldogítottak, de még teljes mértékben hidegen is hagytak az úgynevezett belső értékek, a lelki gazdagság mindenféle kivetülései. Ez nekem mind smafu és bakfitty, meg sem rezzenenek. Mindhiába hárfázik olyan gyöngyen és csacsog öt világnyelven egy nő, hiába vasal, mos, főz és takarít serényen, nem fogom kiválasztani magamnak, ha egyszer nem esik jól ránézni! Ezt a gyógyíthatatlan megmérgeződést minden bizonnyal még az állati létből hoztuk magunkkal. Igen, én a hím ősi ösztönével akarok szeretni. Akarom az ajka ízét, a járását, a testszagát, a szeme villanását. A mozdulatát, ahogy kisöpri homlokából a hajfürtjeit. Mióta az eszemet tudom, csak akkor estem szerelemben, ha már a találkozás legelső pillanatában ezek együtt álltak. El kell dölnie mindennek, még hozzá visszavonhatatlanul, már a kezdet legelején. Egy csöppet sem hiszek a fokoként kialakuló, lelki fundamentumon nyugvó szerelem valódiságában. Ha nem sújt le ránk a villám a maga fenyegető, egyszersmind ígéretes dörgedelmeivel mindjárt

az elindulás pillanatában, nincs miben reménykednünk többé, nem jutunk soha fedél alá. Igaz, rá is fizethetünk erre, engedelmeskedvén a természet parancsának, hívó szavának, mint ahogy rá is fizettem aztán nemegyszer, de sebj. Az a legelső, eszményi pillanat, az idő eszméltető kezdete mindent felülír, mindent megér.

*

Ha széptani műben olvasok a reménytelenségről, akkor én a helyemen vagyok és jól érzem magam, mert tudom, hogy nem valami szirupos hazugsággal akarnak megetetni. Ugyanezt tényregényben, dokumentumban, emlékiratban már alig bírom elviselni. Valóságos alakjában találkozni a gazsággal, alattomos, ártó szándékkal, kínzattal, mindazzal, amit Arany János nevezetes *Hamlet*-fordításában így ad vissza: „méltatlanok bántalmazzák a tűrő érdemet”, élő mivoltában érintkezni a mindenkori sötét erők működésével, ez nekem már, földi pályám végpontja felé botorkálva, igen nagy megpróbáltatás. Kibírni a vele járó eleven fájdalmat? Ehhez én már többnyire gyenge vagyok.

Ezt kellett legutóbb lapról lapra átélnem Tormay Cécile nagyszerű naplójának olvasásakor. A tanácskormány idején játszódó *Bujdosókönyv* a nagyszony üldöztetéséről számol be a történetek ijedten született, azonnali szavaival. Ezt a hajtóvadászatot csak ökölbe szorított kézzel és el nem múló belső remegéssel lehet végigkövetni. Minden rokonérzésem, odatapadó részvétem a menekülő üldözötté. Egy vagyok vele a fenyegetés égöve alatti gyötretés minden didergő és sajgó pillanatában. Övé a tisztelgés is, földig hajolok e törhetetlen honleányi attitűd előtt.

Mindazonáltal ekörül azért van egy kis baj is. Ez pedig éppen az amúgy megsüvegelendő honleányi helyállás aggálytalan voltában mutatkozik. Vagyis azt hiszem, van itt valami, amit ő sem ért egészen. Olyasmi ugyanis még csak fel sem sejlik benne, hogy ezen az utolsó leheletéig példás kurázsival védett világon, ahol egész néprétegek érezhették magukat otthontalannak, ezen az úri Magyarországon azért lett volna mit megdönteni. Csak éppenséggel nem annak a torz lelkű, vérszomjas csürhének kellett volna ezt végbevinni. S akkor bizonyára ez a mi jajos-bajos huszadik századi történelmünk is másféle irányt vehetett volna.

Másféle irányt? Az meg micsoda? Ilyenkor szokott rendre megszólalni a tudós történészek kórusa, mondván, hogy erről nincs mit beszélni, mivel a történelemben a feltételes mód nem játszik, maradjunk csak a valóságosan lezajlott folyamatok szakavatott leírásánál és értő elemzésénél. Ó, áldott együgyűség! A dolog ugyanis pontosan fordítva áll, mint ahogy tanult barátaink sulykolnák. Maguk is mondják, hogy a történelem menetiránya koránt sincs eleve elrendelve, minden és mindig végbemehetett volna másként is, így hát a valóban izgalmas, elmemozdító kérdések épp akkor kerülhetnének terítékre, ha vállalni mernénk végre a mérlegelő képzelet kockázatát.

*

Tudjuk, a világűrben nincsenek irányok, nincs le meg föl, jobbra meg balra. Ámde ez is csak addig igaz, míg bele nem helyezük az önmagára eszmélő megfigyelőt is. Ő már el tudja dönteni, hogy egy objektum alatta van-e vagy fölötte, távolodik-e tőle, avagy közeledik. Végre egy hiúságunkat legyező, felajzó hír! Kijárt ez már nekünk.

*

A stilsztának kitűnő, gondolkodónak inkább letűnő Esterházy Péternek két aranyköpése futott be új világunkban páratlan karriert. Az egyik ilyen széltében-hosszában ünnepelt, unalomig citált megszólalása valahogy így hangzott: „Az író jól teszi, ha nem népben-nemzetben, hanem alanyban-állítmányban gondolkodik.” Ennek a tetszetősnek ható formulának azonban szemet szűrő bibije van, tudniillik ott kreál egymást kizáró ellentétpárt, ahol ilyesmi nyilván nincs, nem is volt soha. A magyar irodalom felkentjeinek beprogramozott kedélyét persze ez a kicsinyke hamisság nem tudja megzavarni. Rajtuk kívül ugyanis ki hinné, hogy a népben-nemzetben gondolkodó írók legjobbjai, mondjuk egy Kodolányi János vagy Sinka István, nem gondolkodtak egyszersmind grammatikában is? Hiszen ez, fölösleges is mondani, a mesterség minimuma, legelemibb kívánalma. Aki ennyit sem tanult meg, hagyjon fel minden derekasnak hitt igyekvéssel. Ámde aki semmi másra, egyedül csak erre tud figyelni, és be is éri ennyivel, talán annak sem kellene okvetlenül írással bíbelődnie.

A másik, ugyancsak viharos tapsot arató bemondása a politikai köpönyegforgatókat véli célba venni, imígyen: „Manapság felettébb nagy a tülekedés a damaszkuszi úton.” Hogy ez az állítás már a legelső keresztkérdéstől ugyanúgy elvezethetne, mint az előbbi, ki törődik vele? Csak hosszan és szünet nélkül lelkendezni kell, máskülönben még kiviláglana, hogy a damaszkuszi út a megigazulás, még hozzá a kockázatvállalással együtt járó megigazulás útja, ezért aztán a mondat inkább ekként szólhatna: „Schol egy teremtett lélek a damaszkuszi úton.”

Hát így morzsolgatjuk ma a napjainkat Pannóniában.

*

Azt mondják, lehet úgy is hazudni, hogy igazat mondunk, és viszont, igazat mondani úgy, hogy hazudunk. Manapság ezt a közhelyet főként a politikai aréna csatárai igazolják nekünk kifogyhatatlanul és rendületlenül. Jó kis játék ez. Az ellenzék megrója a kormányt azért, mert már hosszú évek óta nem emelte a családi pótlékot, de nem teszi hozzá, hogy a gyermekes szülők adókedvezményét ellenben jócskán megemelte. Eközben a kormánypárt másról sem beszél, mint az adókedvezményről, és egy szava sincs a családi pótlék befagyasztásáról. Mind a kettő igazat mond, és mind a kettő hazudik. Úgy látszik, ez így marad az idők végezetéig. Már annak is

örvendhetünk, ha kivételképp olyan eset is akad, amikor csak az egyik fél kényszerül a maga hazugságát elzengeni, a másik meg páholyból nézheti. Nemrégiben a minden országglakónak könnyebbséget hozó rezsicsökkentésről kellett az ellenzéknek okvetlenül valami kárhozatosat mondani. Amire azt fundálták ki nagy bajukban, hogy maga az intézkedés kirekesztő és igazságtalan, mivel a nagyobb fogyasztó többet nyer vele, mint a kisebb. Csak azt nem tették hozzá, hogy ez minden létező árcsökkentésre igaz, mert ha történetesen a Túró Rudi árát viszik le, akkor ugyanaz a helyzet áll elő, vagyis állításuk szerint soha nem szabad árat csökkenteni, hiszen az szükségképp az igazságtalanság bűnébe visz. A kormánypárt ezúttal már kibújhatott a kötelező hazugság kényszere alól, hátradőlhetett, megengedhette magának a sokatmondó hallgatás főúri passzióját.

*

Ki gondolta volna, hogy az aranyló szabadság, a bele nem avatkozás, a megértő elfogadás, egyszerűen a liberalizmus eszméje olyan, többé-kevésbé szabályokkal és meghatározott szellemiséggel körülbástyázott diszciplína berkeiben is felüthet a fejét, mint a nyelvészet? Márpedig ez történt.

Az új irány apostola egy Kálmán László nevű, roppant felkészült, kellemes orgánumú nyelvész, aki jó ideje már az éter hullámain is hirdeti tanait. Nem nehéz rokonszenvezni vele. Magam is úgy gondolom, senki egyéni nyelvhasználatát nincs okunk és jogunk kifogásolni, még a sokak számára elrémitő suksükölést sem, ha egyszer egész vidékek nyelvi közösségei beszélnek így, és ez semmilyen fennakadást nem okoz a megértésben. Legfeljebb annyit jegyezhetünk meg, hogy az irodalmi nyelv ezt nem fogadja be, nem él vele, de az irodalmi is csak egyike a számos nyelvszokásnak.

Nyelvészünk kínosan ügyel rá, hogy semmilyen minősítő szót ki ne ejtsen a száján, annál messzebb kirívónak tetsző hibák esetében sem megy, mint hogy ő ezt így nem írná, nem mondaná, de elítélni azért nem merészelné. Még ezzel is együtt tudok menetelni. A bajok akkor kezdődnek, amikor ez a tág keblű megengedés parttalanná válik, s a *helyes* és *helytelen*, az *üdvös* és *kárhozatos* szavak végképp törlődnek a szótárából. Ezen a ponton már elválnak útjaink. Persze senkinek nem tilthatunk meg és nem parancsolhatunk semmit, büntetést sem róhatunk ki rá, de hogy véleményünk se lehessen róla? Még akkor sem, ha magát a nyelv szellemét éri a bántás? Most például, ahogy ezeket a sorokat írom, azt kell hallanom a rádióból: „Nem lehet ráhúzni a dolgokra ugyanazt a kaptafát.” Hogyan csináljam azt, hogy én ettől ne menjek a falnak? Aki ilyet bír mondani, melleleg az illető nem valami akárhonnan szalajtott, fura szerzet, annak nyilván fogalma sincs arról, mi az a kaptafa. Azt már ne is említsem, hogy ugyanez a nyilatkozó mindjárt utána ezt mondja: „Minden párt a maga kocsonyáját sütögeti.” Értem én, hogyne érteném, mit akar mondani, de csak akkor, ha magamban átírom a szavait, vagyis kijavítom a hibát. Az, hogy a megértésben ily módon nem támad zavar, édeskevés nekem. Én bizony, egy cseppet

visszafelé haladván a törzsfelfődésben, kívánatosnak tartanám, hogy a megértéshez ne kelljen odacsatolnom még a magam jóindulatát is! Aztán meg mi legyen a kikristályosodott nyelvi vonzataink idélen összevegyítésével? Ezeket se bántsuk? Ha egyre-másra azt halljuk, még hozzá úgyszintén tanult szereplők szájából, hogy ennek meg annak nem lehet „gátat szabni”, akkor mitévők legyünk? Ezt is helyeseljük? Miközben tudjuk, hogy *határt* lehet szabni, gátat meg vetni, állítani, emelni vagy „feltúrni” lehet, ahogyan Ady „ezer vakondja” tenné? És mi legyen akkor, ha azt halljuk, hogy ez meg az nem az „idei évben” történt? Ne jegyezzük meg, hogy idei cseresznye van, még idei nyár is, de mi a frászkarika lenne az az „idei év”? *Ez évi év?* Aztán meg mit kezdjünk azzal, hogy valamihez „olcsó áron” jutottunk hozzá? Hiszen nem az ár olcsó, hanem a portéka, az ár meg *alacsony*, *potom* vagy *jutányos*. Ne sirassam én e két utóbbi, immár elveszni látszó szavunkat, csak mert a nyelv változik? A romlás, a züllés is változás. Azt is ünnepeljük? De ki ne hagyjam a mindenfelől harsogó, újmódi nyelvi költést! Ez a fattyú a „nehéz feladvány” és a „kemény dió” tiltott nászából szemtelenedett a világra. *Nehéz dió!* Őt is fogadjam be a családkba, amikor a puszta létezése is elborzaszt?

Ezeket kérdezem, illetve csak kérdezném nyelvészünktől, ha nem emlékeznek vissza arra az esetre, amikor elszólta magát. Helytelenített ő már egyéni szóhasználatot, súlyos nyelvi kihágást. Igaz, csak egyetlenegyszer. Van valaki e hazában, akinek magyartalan fogalmazása, hibás szófűzése és rossz hangsúlyozása a büntető egékig nyilallik. Ő az egy szem kivétel. Ez pedig az általa mindhalálig megvetett miniszterelnök, számára nincs kegyelem, nincsen pardon!

Sapienti sat. Itt már, ahogy mostanában mondják, nemcsak a lóláb lóg ki, hanem az egész ló.

*

Az ötvenes években kiírták az írószövetség falára: „Írók, alkossatok remekműveket!” És alkottatok? – kérdezték egyszer Abody Bélától. Azt nem, mondta ő, de legalább tudtuk, hogy mihez tartjuk magunkat.

*

Párbeszédtöredékek motoszálnak a fejemben. Fogalmam sincs az eredetükről, de egy rakattal vannak, és nem hagynak békén. Hármat ideírok a kegyeltjeim közül.

Az első:

- *Asszonyom, ön hisz a küszöbre szegelt lópatkó varázserejében?*
- *Nem, de állítólag arra is szerencsét hoz, aki nem hisz benne.*

Ez ugyan honnan mászhatott a fejembe?

A második:

– *A szomszédom eddig egy ismeretlen senki volt, de most másort csináltak vele a tévében.*

– *Így aztán már ismert senki lett belőle.*

A harmadik talán egy kétsoros vers, de lehet, hogy csak egy kis részlet. Emőd Tamástól, Kozma Andortól, esetleg Kóbor Tamástól?

– *Uram! Lángész lobog önben!*

– *Uram! Önben nemkülönben.*

Csinos kis miniatűr. Meleg szavakkal tudnám ajánlani mai, egymást ernyedetlenül fényező irodalmárainknak.

Nem hagy nyugodni a dolog, érdeklődöm az ismerőseimnél. A legtöbbje Karinthyra tippel, őt mondja szerzőnek. Megkérem a lányomat, írná már be ezt mindentudó telefonjának keresőjébe. Jó környéken kutakodtam, Kozma Andor az elkövető, a versikének pedig a pompás *Kölcsönös babér* a címe. Ezek a múlt század eleji, harmadvonalbeli költők néha nem is olyan harmatgyengék.

*

Ennyi édes arcú nőt! Villamoson, hivatalban, játszótéren. Mindenfelé és mindenütt. Nem olyanok, mint azok a furakodó, rusnya szépségkirálynők. Hanem mint a mi törékeny, csodaúszó Kapás Boglárkánk, a Földi-Kovács Andrea névre hallgató, finoman okos riporternőnk meg az időjárást jelentő, kecses mozgású Brockhauser Barbaránk. Vagy a Kortárs folyóirat tördelőszerkesztője, a drága kis Kovács Nóra, őt vétek lenne kihagyni a sorból. Létezik egy másik Magyarország is a magát mindenáron láttatni akarón kívül! Ráadásul ők még tudnak is valamit, egynémi csekélységet. Micsoda ország ez, milyen áldó kéz hullatta ide a lányainkat, asszonyainkat? Állítólag már az egykori krónikaírók is feljegyezték, hogy a magyarok ilyenek, olyanok meg amolyanok, és szépek. Ne aléljunk el ettől, de ne is szégyenlősködjünk miatta. Szemrevaló fajta ez a miénk. S hiába ment végbe azóta a Kárpát-medencében az a temérdek népkeveredés, úgy látszik, a gének maradványai máig átütnek az évszázadokon. Netán a mindenféle vérfrissítések még javíthaták is az összképet? Azt mondják némelyek, van olyan európai ország, ahol legalább négy hónapig kell róni az utcákat, mire egy elfogadható külsejű nővel szembetalálkozunk. Nálunk meg? Szálljunk fel egy autóbuszra, és máris legalább három, de inkább négy kedves arcon legeltethetjük a szemünket! Akik éppen akkor a legédesebbek, ha még egy kétévesforma kisgyerek is ott kucorog az ölükben. Elmenni innen? Kivándorolni más, idegen szállásterületre? Innen?

*

Van nekem egy szerelmetes szavam, nyelvünk kacsacsőrű emlőse. Nem győzőm csodálni a létrejöttét, különös alakjával elüt minden megszokott nyelvi képződményünktől. *Kiakolbólít*. Nagyjából ugyanazt jelenti, mint a *kiebrudal*, csak míg emez szabályosan, ahogy illik, az *ebrúd* főnév igeképzős megtoldásával jött a világra, az én kedves szavamat, merőben szokatlanul, már egy határozóragos főnév,

az *akolból* tojása keltette ki. Ez kapja az *-ít* képzőt, a *ki-* igekötő pedig cselesen előreugrik. *Kilökni az akolból*, ez a jelentése. Nem csoda, ha némelyeket zavarba ejt ez a *bólit*, nem tudnak mit kezdeni vele, és azt mondják, de még írják is helyette: *bólint*. Holott ennek az igének itt az égvilágon semmi keresnivalója nincsen. Vaskos félreértések helyett higgyünk inkább nyelvünk találékonyágában és furmányos teremtménykedvében!

Van egy másik rajongott szavam is. Ez inkább tájnyelvi, értelmező szótárainkban nem is találom. Az *alkony, esthajnal* jelentésű *napszentület*. Ez a szó nekem már önmagában is költemény. Ha nagy ritkán, kegyelmi pillanatokban összetalálkozom vele, valamiféle vallásos áhítat költözik belém, úgy nézek fel rá, mint egy oltárképre. Ennél az egy szónál több nem is kell, hogy most már halálomig, az utolsó vonaglásig hű maradjak anyanyelvemhez. Bőven elég nekem ez az egy szó.

*

Kérdezem egy fizikustól, van-e az anyagnak legkisebb, tovább már nem osztható kvantuma, merthogy az atom, tudjuk jól, nem az. Készen áll az óvatos válasszal: „Jelenlegi tudásunk szerint a szubatomi, a mikrorészecske az.” És vajon a negyedik dimenzióknak, az időnek nevezett valaminek létezik-e ugyanilyen, legparányibb mértékegysége? „Minden bizonnyal. Az a kicsike idő, amíg az abszolút, az áthághatatlan iramlású fény ezen a nullához közelítő térfogaton áthalad. Ennél kisebb idődarabka nem létezhet. Minden nagy idő ezekből a piciny adagokból rakódik össze.”

Mit akarok én ezektől az elvont dolgoktól, miért nem maradok veszteg? Igazán beérhetném Lucifer, illetve Madách jó öreg, átlátható válaszával: „Nem az idő halad: *mi* változunk.” Miért nem elég nekem ennyi? Egyre csak kíváncsiskodom, firtatok és bolygatok, még akkor is, ha lassan már bele kell ebbe bolondulni.

*

Mint ahogy a Shakespeare életműve körül villongó, el nem múló csatározásokba is. Egyfelől a szerzőséget körömszakadtáig védelmezők sértett hada, másfelől a kételkedők igencsak meggyőzőnek tetsző érvei. Holott Mark Twain már régen eldöntötte ezt a kérdést: „Shakespeare darbjait nem Shakespeare írta, hanem egy másik ember, akit ugyancsak Shakespeare-nek hívtak.”

*

Jó ideje gyászolom már az élsportot, béke poraira. Hova lett belőle a lovagiasság, a játék tisztasága, a romantika, a becsületes küzdés pátosza? Csak a győzelem számít, és mindent, ami szép lehetne benne, a hideg célszerűség tipor maga alá. Semmi sem szegyellnivaló, ha az áhított célt, a nyertesnek járó pontot bezsebelheted vele. Lehetsz

alattomosan durva, felrúghatod hátulról a téged kicselező ellenfelet, tenyeredbe áshatod színlelt fájdalomdban az arcodat, nyolcat hömbölyödhetsz a fűvön, amikor hozzád sem értek! Minden hitványság előtt szabad az út. Régebben ezeket férfiatlannak tartották, s ha olykor mégis megesett, röstelni kellett. Én már úgy vagyok veled, minél magasabb színvonalú egy összecsapás, annál kevésbé akarom nézni. Ma már nem a született tehetségéből fakadó, kiérlelt tudás dönt, hanem az organizált kitenyésztettség. A pályán sem játékokat élvező fiatalok küzdenek, hanem harcra edzett gladiátorok. Ezt az egész kerek mennyországot mozgató, bűnben fogant háttérrel, a sportra élősdiéként rátapadó, ocsmány üzleti gépezetről, a gazdát cserélő, csillagászatilag is észveszejtő pénzüsszegekről meg a lelki-furdalást nem ismerő, egyfolytában dúló vegyi háborúról nem is beszélve! Csoda, ha mindez elundorítja a nézőt? Azt hiszem, esszétanulmányai egyikében N. Pál József tapintott rá a dolog lényegére, amikor a baj legfőbb okát abban vélte megtalálni, hogy élsportolóink a kibocsátó közösségük hőseinek születtek, de a kor vasból vert törvénye miatt sztárrá kellett lenniük. Ezzel pedig átléptük a Rubicont, nincs többé visszaút. Fájdalmas gyászunk most már mindörökre velünk marad.

*

Díjat visszautasítani nem szabad. Eleve úgy kell élni, teszi hozzá G. B. Shaw, hogy ne kapjuk meg. Páskándi Géza meg azt mondja, mindenki szidja és leszólja a díjakat, mindaddig, amíg őt magát is ki nem dekorálják eggyel. Most légy okos, Domonkos! Ha komolyan vesszük a díj átvételekor rendre elhangzó nyilatkozatokat, hogy amit csinálnak, nem a kitüntetésért csinálják, akkor magam ez ügyben inkább a gunyoros írral tartanék. Forgassuk bárhogy, írónak lenni, az mégiscsak egy szabad szellemi pálya volna, ahol a munkálkodás önmagában hordja a jutalmát. Pénzzel is megfejtelt kitüntetéssel átvenni óhatatlanul leköteleződéssel jár, s ez még akkor is zavaró, ha baráti kéz nyújtja. Hogyan mondhatnék én ezek után egyetlen bíráló szót is róla? Márpedig ehhez a jogomhoz okvetlenül ragaszkodom. Azt a szabadságomat se vegyék el, amivel különben nem élnék. Én még az írószövetség templomába se kíváncsoltam soha, nem kértem a felvételemet, és ezt már ifjoncként, még a pályán innen eldöntöttem. Amikor láttam a filmhíradóban, amint Aczél György, a kultúrpolitika pápája hinti az ígét, a hívek meg, a szövetségi tagok, mellesleg a kor legjobbjai, Illyés Gyulától Déry Tiborig, üdvözült mosollyal ajkukon, áhítattal hallgatják, hogyan kell regényt írni. Ezt azért mégse, gondolta az én éretlen fejem, ebbe az utcába rettentő nagy égés lenne belemenni!

*

Kolozsvári Papp Laci könyvbemutatóján ülök. A szerző maga olvassa fel új esszékötetének valamelyik részletét. Ahhoz a ponthoz ér, ahol a szerelem misztériumát taglalná szárnyas szavakkal. E misztérium mibenlétét és mineműségét. Ám egyszerre megáll az olvasásban, kipillant hallgatóságára, és hűvösen azt mondja:

„Ide ugyan *minisztérium* van nyomtatva, de annyi baj legyen!” S már a legcsekélyebb megrendülést sem tanúsítva, arcándulás nélkül, zökkenetlenül olvas tovább. Irigylem érte. Hogy ennyire meg tud bízni az olvasójában, aki majd nyilván ki fogja bekkelni ezt a hülye félreütést! Nekem ez soha nem ment volna. Én egy-egy ilyen sajtóhibának mindújra s betű szerint hetekig a betege lettem. Mondhatnám, egész pályafutásom a tőlük való állandó rettegés jegyében telt el. Nem is ernyedtem el, beleadtam apaitanyait, előhívtam éberségem és akkurátusságom utolsó tartalékát is, hogy tőlem telhetőleg elejét vegyem ezeknek a gonosz tréfáknak. Egyfolytában résen álltam. S mivel mindezt jó lelkiismerettel, lankadatlanul megcselekedtem, mi sem természetesebb, mint hogy legfőképp engem ért utol az ellenséges hibák egész üldöző hadereje! Mindenkinek a magáét.

*

Állítólag Molnár Ferencet, amerikai emigrációja idején, figyelmeztették barátai, hogy legyen résen, mert újsütetű ifjú szeretője mindenki mással is, úgyszólván szíre-szóra lefekszik. Mire ő: „Igen, tudom. De pénzért csak velem.”

*

Öreg szomszédunktól, Rakics bácsitól már tizenhárom évesen megkaptam az örök érvényű intelmet és eligazítást: „Jól kell bánni a lányokkal! Elvégre minden vagina náluk van.”

*

Egy nagy halom szakdolgozat fekszik az íróasztalomon. Ezekből kellene valami könyvfélét összeeszkábálnom. Mindenekelőtt a címekeket veszem szemügyre. Ezek között, ha felidézem Karinthyék hajdani nyelvi játékát, mindösszesen két variánst találok. Az egyik így szól: *Kicsoda micsodája a micsodás micsoda tükrében*, a másik meg: *Micsoda a kicsoda micsodás micsodájának margójára*. Az a *tükrében* és *margójára* el nem maradhat. Edzett vagyok, de ez már nekem is sok. Még soha el nem álltam vállalástól, most szégyenszemre mégis meghátrálok, inkább a szép és okos semmittevést választom. Hiába a magas sordíj, jobb lesz élni lágy kenyéren és a forrás tiszta, hűs vizén.

*

Hajdani, amúgy kiérlelt éngyulladásban szenvedő egyetemi évfolyamtársam és barátom mondja nekem végső vigaszul: „Nincs miért izgulnod! Távozásoddal majd betöltöd azt a mérhetetlen űrt, amit a jelenléteddel keltettél.”



Dembrowszky Réka: Beolvadás



Szombathelyi Noémi: Örök pillanat